

keskustelua

Heikki Luostarinen

Tutkijat ja toimittajat¹

Toimittajasukupolvet

Keskustelin hiljan erään toimittajan kanssa, joka piti itseään lehtitalonsa "ainoana todellisena uutismiehenä", ts. ainoana "oikeana" toimittajana kyvyttömien byrokraattien joukossa. Kun keskustelimme journalismin tutkimuksen suhteesta arkiseen toimitustyöhön, hän kuittasi kerran toisensa jälkeen hennon tieteellisen argumentaationi jyrättämällä: "Terrori on eri kuin käytäntö!"

Tutkija, joka suhtautuu kriittisesti ja parempaa etsien vallitsevaan joukkotiedotukseen, kohtaa usein varsin samankaltaisia asenteita puhuessaan tai väitellessään toimittajien kanssa. Vallitsevaa käytäntöä hahmottava teoria ja sen pohjalta mahdollisesti johdettu kritiikki koetaan ylhäältäpäin tulevana, normatiivisena, käytännölle vieraana ja yliabstraktina - "terrorina".

Nimitän tätä usein havaittavaa asennetta "toimittajien teoriakielteiseksi primitiivi-reaktioksi". Termi on varsin karu, mutta kuvatkoon se jotakin siitä tunteesta, jonka valtaaan tutkija joutuu reaktion kohdatessaan. Toimittajilla on pyölestään usein tunne, että he puhuvat gurun kanssa, joka selvittää taivaankannen liikkeitä härillä maata kyntäville talonpojille.

Tarkastelkaamme ensin niitä vinoutumia ja sokeita pisteitä, joita tutkijoilla on suhtautumisessaan toimittajiin ja toimitustyöhön.

Ensimmäinen - ja tavallisin - virhe on käsitellä koko toimittajakuntaa yhtenäisenä massana, jonka tietoisuus oman työnsä ja asemansa yhteiskunnallisista ehdoista on kauttaaltaan yhtä matala. Suomalaisessa toimittajakunnassa on kuitenkin ainakin kolme tietoisuudeltaan melko paljon toisistaan poikkeavaa sukupolvea.

Vanhimmat vielä työssä olevat toimittajat ovat saaneet mahdollisen koulutuksensa ja aloitaneet työnsä aikana, jolloin toimittajan omakuvaa hallitsi tietty böheemisuus ja aatteellisen antaumuksellisuuden korostaminen. Vanhin ikäpolvi on säilyttänyt ajatuksen, jonka mukaan kaupallinenkin sanomalehti on ennen muuta aatteellisten ja sivistyksellisten tavoitteiden toteuttaja. Hyvin hoidettu talous on vain keino korkeiden henkisten päämäärien toteuttamiseksi. Toimittajan omakuvaa hallitsee *kustantajasolidarisuus* ja toimittajan ammatin elämäntavan omaisuuden korostaminen.

Työssä olevien toimittajien keskipolvea leimaa korostettu ammatillisuus, tiettyjen professionaalien taitojen ja tekniikoitten painottaminen. Kuvitelma toimittajan ja kustantajan etujen yhtenevyydestä on kadonnut, kustantajasolidarisuuden tilalle on tullut *ammattiryhmäsoli-*

daarisuus, pyrkimys kohottaa taloudellista ja sosiaalista asemaa yhteistyössä muiden toimijien kanssa. Yksittäisen lehden tunnustetaan tavallisesti toimivan ennen muuta kaupallisiin tavoittein, mutta lehdistön kokonaisuudessaan katsotaan toteuttavan yhteiskunnassa tarpellisia ja välttämättömiä funktioita neljäntenä valtiomahtina, rationaaleille päätöksille välttämättömän informaation jakajana, sosiaalista-jana jne.

Nuorin, 1970-luvulla työhön tullut sukupolvi jakautuu kahteen ryhmään. Toisaalta lehtiin palkattiin runsaasti nuoria, jotka edellisen sukupolven tavoin korostavat työssä hiottua ammattitaitoa ja omien henkilökohtaisten tavoitteiden toteuttamista. Toisaalta tuli lehtiin myös varsin runsaasti kriittisen tieteellisen koulutuksen saaneita ihmisiä, jotka suhtautuvat arvostellen koko kaupallisen joukkotiedotusjärjestelmän toimintaan. Tämä toimittajaryhmä pyrkii, ainakin periaatteessa, vaikuttamaan yhteiskunnan rakenteisiin siten, että kaupallisuuden aiheuttamat epähuumanisuudet ja yhteiskunnallisen tietoisuuden kehitystä jarruttavat piirteet voidaan poistaa joukkotiedotuksesta. Tätä ryhmää luonnehtii ennen muuta *lukijasolidaarinen* ajattelu.

Toimittajan mahdollisuudet

Toinen virhe on toimittajan mahdollisuuksien yli- tai aliarvioiminen. "Mahdollisuuksilla" ymmärretään tässä toimittajan kykyä vaikuttaa lehden sisältöön, lukijoiden maailmankuvaan ja yhteiskunnalliseen kehitykseen.

Toimittajan vaikuttamismahdollisuuksien ylikorostamisesta käynee esimerkiksi ns. gate keeper -tutkimusten perinne, jonka mukaan toimittaja on sinänsä täysin vapaa valitsemaan saapuvasta tietovirrasta lehteen sijoittamansa aineiston. Valintoja selitettiin ennen muuta psykologisilla, toimittajan yksilöllisiin ominaisuuksiin liittyvillä ja sosiaalipsykologisilla, työyhteisöön liittyvillä tekijöillä.

Toimittajan vapautta ja vaikutusmahdollisuuksia yliarvioitiin myös 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun yhteiskunnallisessa keskustelussa. Monissa puheenvuoroissa annettiin ym-

märtää (kts. mm. pamfletti Toimittajan yö), että toimittajakunta kykenisi, mikäli se vain haavoittuisi älyllisesti, johtamaan syvälleikäpää yhteiskunnallista muutosta.

Toimittajan mahdollisuuksien aliarvioiminen on puolestaan ollut tyypillistä sellaiselle marxilaiselle tai marxilaissävytteiselle tutkimukselle, joka on kiinnittänyt huomionsa ennen muuta kapitalistisen yhteiskunnan repressiivisyyteen ja sen uusintamiskoneistoihin. Muutokseen pyrkivä toimittaja on tällaisessa ajattelussa Zenonin paradoksissa kilpikonnan tavoittelevan Akilleuksen asemassa: teoria todistaa jo ennakkoon hänen yrityksensä ja ponnistuksensa turhiksi. Yhteiskunnan struktuuri on siten rakentunut, että kaikki emansipatoriset yritykset on tuomittu epäonnistumaan.

Kolmanneksi virheeksi voi nimittää tutkijoiden aika ajoin esiintyvän pyrkimyksen mestaroida teorian johdattamana sellaisten journalismin käytännöllisten seikkojen parissa, joihin teorian selitysvoima ei yllä. Pyrkimys ymmärtää näköjään spontaanisti syntyneitä journalismin muotoon ja sisältöön liittyviä asioita jonkin abstraktin teorian avulla on kiistattoman houkutteleva, mutta vaatii suurta mielenmalttia ja varovaisuutta. Nokkelan paradoksin rakentaminen tai jonkin toimittajille praktiselta välttämättömyydeltä näyttävän seikan teoreettinen selittäminen osuu usein oikeaan ja on usein hedelmällistä, mutta epäonnistuessaan se johtaa luottamuksen vähenemiseen.²

Tutkijoilla on ajoittain tapana (kohdattuaan vielä tavanomaista primitiivisemmän teoriakielteen reaktion) nimitellä toimittajia "sokeiksi" ja "rajoittuneiksi". Toimittajien tapaa tarkastella omaa työtään ja asemaansa pidetään virheellisenä, epäjohdonmukaisena, pinnallisena ja naiivina.

Kylmästi harkiten primitiivireaktion pitäisi kuitenkin olla selittämisen, ei ärtymyksen, kohde. Nimittely voi olla terapeutista, kun sokratelainen "tieto on hyvettä" -ihanne romahuttaa kerran toisensa jälkeen, mutta se ei tuo tuumaakaan lähemmäksi ongelman ratkaisua. On kysyttävä miten ja miksi toimittajakunnan valtaosan omakuva ja maailmankuva on rakentunut sellaiseksi, että siihen sisältyy virheellisiä ja

illusorisia käsityksiä lehdistön toiminnasta ja asemasta sekä toimittajan roolista, ja miksi osa toimittajakunnasta suhtautuu teoreettiseen ajatteluun hyökkäävän vihamielisesti.

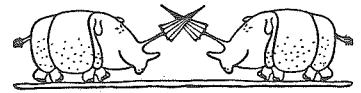
Kukaan ei kiistäne sitä, että nimenomaan tutkijoiden velvollisuus on selvittää toimittajien kanssa käymänsä keskustelun asenteelliset ja tiedolliset esteet. Toimittajien naiiviutta kohtaan tunnettu sääli ja ärtymys osoittaa avoimesti, ettei tutkija ole kyennyt kantamaan vastuutaan kypsästi.

Toimittajamyytit

On syytä yrittää ymmärtää, millä tavoin tämä objektiivisesti irrationaali teoriakielteinen primitiivireaktio on subjektiivisesti rationaalista toimintaa. Olen itse pyrkinyt ymmärtämään ilmiötä myyttianalyysin avulla. *Myyttinen toimittajakuva on kiteytynyt, tiedostamaton käsitys toimittajan työstä ja asemasta, joka käsitys ohjaa havaintoja, arvostuksia ja normatiivisia odotuksia.* Toimittajamyytit on tämän kuvan kulloinenkin historiallinen sisältö.

Tässä yhteydessä ei ole mahdollisuutta edetä juuri määritelmänomaisia toteamuksia pidemmälle. Myytin toimintaa voisi kuitenkin verratua vaikkapa postinlajittelukoneeseen, joka lukee optisesti kirjeen postinumeron ja päättää sen pohjalta jatkokäsittelystä. Kone dekodoidaan sinänsä mielivaltaiset symbolit, postinumerot, saamiensa ohjeiden perusteella.

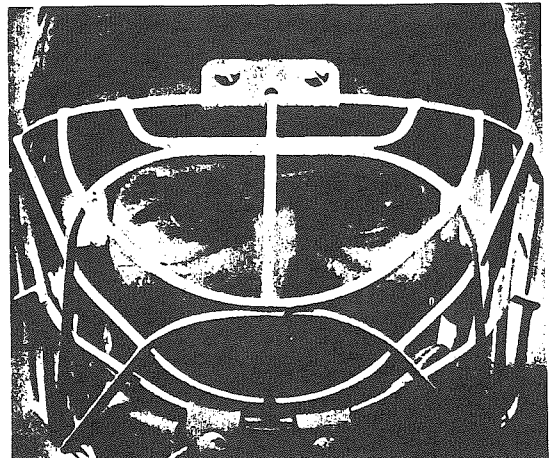
Ajatelkaamme äskeisen pohjalta keskipolven toimittajaa, joka joutuu kuulemaan jonkin omaa ammattiaan ja yhteiskunnallista asemaansa koskevan teoreettisen ajatuksen. Tähän ehkä kaikkein teoriakielteisimpään toimittajapolveen on iskostettu käsitys ammattimaisesta, nopeasta ja tehokkaasta Oikeasta Toimittajasta, jonka maailmaan eivät haihattelut, tuulentupienraketelut ja teoretisoinnit sovi. Myytit "ajattelee ihmisessä", kuten Levi-Strauss sanoisi, ja määrää tiedon jatkokäsittelyn. Tässä tapauksessa tiedollinen sisältö torjutaan jo muodon (teoreettinen ajatus) antaman informaation perusteella - hivenen samoin kuin postinlajittelukone hylkää kirjeet, joiden postinumero ei

ole koneelle annetun tulkintatiedon valossa mielekäs.

Miten toimittajan tajunta ja käsitys omasta työstään ja asemastaan on historiallisesti muodostunut, ei luonnollisesti ole tässä yhteydessä edes kysymyksenä lopullisesti täsmennettävissä - saati sitten ratkaistavissa. Uskon, että toimittajan omakuvan ja yleisön toimittajakuva rakentuminen on mahdollista rekonstruoida tutkimalla mm. joukkotiedotuksen itsestään ja toimittajistaan antamaa kuvaa, viihteen ja taiteen välittämää toimittajakuva, toimittajien koulutusta, toimittajien työtä ja työyhteisöä sekä - varsin tärkeänä tekijänä - koululaitoksen lehdistöstä ja toimittajakunnasta välittämää kuvaa.³

Toimittajan omakuva rakentuu kolmessa vaiheessa. Myyttinen kuva rakentuu hänen tajuntaansa ennen muuta lapsuudessa ja nuoruudessa, jolloin lehdistön toiminnasta, sen yhteiskunnallisista funktioista ja toimittajan roolista saatu tieto on peräisin lehtien itsestään tietoisesti markkinoimasta tuotekuvasta, sosiaalista vasta kouluopetuksesta ja vanhemmilta tai toveriipiiristä. Kun tiedot ovat näin jääveistä tai asioita huonosti tuntevista lähteistä, ei ole ihme, että saatu kuva on illusorinen ja

virheellinen.⁴ Suurin osa yleisöstä jää tähän vaiheeseen.

Koulutuksen aikana tulevan toimittajan reaalin tieto ammatistaan kasvaa, mutta myyttinen kuva ei välttämättä purkaudu; näyttää päinvastoin siltä, että kustantajien tarpeita palveleva toimittajakoulutus on omiaan vahvistamaan uskoa lehdistön positiivisiin yhteiskunnallisiin funktioihin ja toimittajamyytin mukaiseen toimittajalle ominaiseen elämäntapaan ja ajatteluun.

Työssä muovaa toimittajan tajuntaa ennen muuta työ itse - merkittävä osa on luonnollisesti myös työyhteisöllä. Toimittajien ajattelu näyttää liukuvan työvuosien karttuessa kohti jonkinlaista keskitietä. Ääri-illusoriset käsitykset katoavat ja toimittajien ammattiryhmäsolidaarisuus kasvaa toistuvissa konflikteissa työnantajan kanssa. Toisaalta arkityön käytännölliset seikat alkavat strukturoida ajattelua "pienentäen mittakaavaa" ja sulkien siten usein näkyvistä sen teoreettisen horisontin, joka vielä koulutusvuosina ehkä antoi tietoa toimittajan työn ja aseman yleisistä yhteiskunnallisista ehdoista. Ajattelua on omiaan kahlitsemaan myös työyhteisön vain harvoin käytännöllisistä yksityiskohdista irrottautuva keskustelu. Uudelle toimittajalle kerrottava työpaikkakohtainen tarinaperinne on sekä yhteiskunnalliselta perspektiiviltään kapea-alaista, vaikka se useimmiten entisten isäntä- ja renki -kaskujen tavoin asettuukin konflikteissa työntekijöiden puolelle.

Kyseessä voi olla näköharha, mutta minusta näyttää siltä kuin journalismin tutkijat olisivat journalistien tajuntaan ja tietoisuuteen liittyviä ongelmia pohtiessaan - mikäli ovat niistä ylipäättään kiinnostuneita - rajoittuneet tarkastelemaan jo valmista, ammatissa toimivaa toimittajaa. Pysyttelemisen perinteisen tutkimuskohteen piirissä näyttää rajaavan näkökulmaa.⁵

Lasten ja nuorten myyttisen toimittajakuvan rakentumisen tutkiminen avaa nimittäin näköalaa kauas pelkkien tutkijoiden ja toimittajien, kommunikaatio-ongelmien ulkopuolelle: Kyse on prosessista, jossa ihmiset opetetaan alistumaan vastaanottajan rooliin, luottamaan tiedonväli-

tyksen ammattilaisiin ja uskomaan, että toimittajan työ on "tavalliselle ihmiselle" aivan liian vaikeata. Joitakin nuoria tällainen kiehtovaksi tarkoitettu ammattikuva kiinnostaa niin paljon, että he katsovat vaivan arvoiseksi yrittää hakeutua alalle.⁶

Perustelen toimittajamyyttien ja myyttisen toimittajakuvan tutkimuksen tärkeyttä ennen muuta sillä, että myyttiin kuuluva ajatus toimittajan ylivertauudesta ja vastaanottajan kyvyttömyydestä on vakava este tiedonvälityksen demokratisoinnissa. Jähmettyneiden rooliasetelmien ravisteleminen on hyödyllistä työtä, toivon.

Ajan merkit

Tutkijoiden toimittajien ajattelusta saama kuva on usein vääristynyt ja valikoitunut. Tutkijan on syytä pohtia, ohjaako häntä suhtautumisessaan journalisteihin "tutkijamyytti" tai myyttinen toimittajakuva. Ennen muuta lienee kuitenkin kyse siitä, että tutkija tavoittaa toimittajat vain näiden ammattilehtien palstoilla, seminaareissa ja satunnaisissa tapaamisissa. Kuva jää pinnalliseksi myös toisin päin: monet tapaamani toimittajat ovat kertoneet kuulleensa tutkijan pitämän sinänsä mielenkiintoisen alustuksen, joka on viilettänyt liian nopeasti ohi ja yli. Kyse voi olla siten sinällään sangen yksinkertaisista asioista kuten ajasta, kielestä ja vuoropuhelun organisoimisesta - kommunikaation ongelmat eivät kuitenkaan ole yksinomaan näin teknisiä.

Keskustelin joitakin viikkoja sitten muuttaman journalistin kanssa Sanomalehtien Liiton koulutusveltyksestä. Heidän mielestään tautalla on kaksi samanaikaista muutosprosessia, jotka kumpikin heikentävät lehtitalojen toimittuksellisen johdon asemaa. Toisaalta on talousjohto nostanut yrityksen sisäistä status-taan vuosi vuodelta toimituksellisen johdon kustannuksella. Toisaalta on toimittajien koulutustaso alkanut kivuta päällikkötoimittajien vastaavan tason yläpuolelle.

Tapaamani toimittajat kuvasivat viimeksimäntä prosessia ehkä hivenen maanläheisesti, mutta sangen osuvasti: "Jokainen juttuidea,

jossa ei ole koripalloilijoita tai ruumiita, menee niiltä yli hilseen". Toimituksen johdon näkökulmasta tähän ongelmaan ei ole kuin yksi ratkaisu, toimittajat sanoivat. Toimittajien koulutustasoa on taskettava - siitä oli selvi-tyksessä heidän mielestään kyse.

Tämänkaltaiset keskustelut - joissa yhdis-tyy käytännön kokemukseen jo jonkinasteinen kriittinen tai hirtehin teoreettinen ajatus - ovat tyypillisiä eräiden lehtitalojen eräil-le toimittajaryhmille. Ne eivät kelpaa kehi-tyksen indikaattoreiksi, mutta olen ollut ha-vaitsevani, että hyvin monet toimittajat ovat alkaneet - ehkäpä Tidningen Aland -lehden esi-merkin innottamina - arvioida uudelleen suhet-taan kustantajaan, tietolähteisiin ja perintei-siin journalismin tapoihin. Tällaista ajatte-lua ovat varmasti olleet kätilöimässä toisaal-ta uuden tekniikan ja uusien toimitilojen toi-mittajille aiheuttama "identiteettikriisi" ja toisaalta journalistienideoiman sanomalehden muuttuminen yhä selvemmin "tieteellisesti" suun- nitelluksi tuotteeksi.

Ajan merkki on ehkä sekä, että varsin useat toimittajat ovat kokeneet innostavana ja vir-kistäväänä - mikäli nyt näin partiopoikamaiset sanat ovat tässä yhteydessä sopivia - tutkija-yhteisössä viime aikoina journalismista käydn keskustelun. Halua työn ja aseman teoreetti- seen ymmärtämiseen on, vaikka tutkijoiden aja-tukset olisivatkin vielä jääneet melko vieraik-si.

Näyttää siltä, että juuri nyt on oivallinen tilaisuus luoda yhteyksiä, keskustella ja ruok-ia sitä spontaania kiinnostusta journalismin teoreettisia ongelmia kohtaan, joka näyttää toimittajakunnassa heränneen. Vastatendenssit ovat nimittäin niin vahvoja, että toimittaja-kunnan tajunnan kehitystä seuraavien kymmenen vuoden aikana ei ehkä luonnehdikaan yhteiskun-nallisen tietoisuuden lisääntyminen ja lukija-solidaarisuuden kasvu, vaan passivoituminen ja koulutustason lasku. Kustantajat eivät ole sa-lailleet tämänsuuntaisia tavoitteitaan.

keskustelua

VIITTEET

¹ Kirjoitus perustuu tekijän pro gradu -tutkiel-maan "Taiteilija, taistelija, seikkailija. Myytti suomalaisesta sanomalehtimiehestä" (työ-nimi). *Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, 1982 (valmistuu).*

² Joskus tietenkin toimittajat torjuvat tutkijan ajatuksen, vaikka se olisi oikeakin.

³ Olen pyrkinyt selvittämään pro gradu -työssäni kunakin aikana Suomessa eläneiden myyttisten ku-vien historiallista sisältöä, toimittajamyyttejä. Löysin kolme myyttiä tai myytin fragment-tia: taiteilijatoimittaja, taistelijatoimittaja ja seikkailijatoimittaja.

⁴ Käsitusten erheellisyydestä on olemassa empii-ristä evidenssiä. Kts. esim. Sinikka Hyypän pro gradu -työ "Oppikoululaisten käsityksiä toimittajaroleista", *Tampereen yliopisto, tie-dotusopin laitos, 1969.*

⁵ Hiivenen samoin käy, kun etsitään itsepintaises-ti yhteiskunnallista tietoisuutta kohottavalle journalismille kanavia vallitsevan kaupallisen joukkotiedotuksen puitteista. Silmien avaami-nen muille tiedonvälityksen muodoille, sellai-sille, jotka eivät jo jokaisella struktuurinsa elementillään huuda autoritaarista ja yksisuun-taista perusolemustaan, voisi olla hedelmällis-tä.

⁶ Kokemusteni mukaan tiedollisesti ja taidolli- sesti jo sangen kehittyneet journalisteiksi opiskelevat nuoret ovat epävarmoja kyvystään hoitaa toimittajan rutiinitehtäviäkään. Työn mekaanisuus on monille helpotus.

Arvostelumoraalista

Tiedotustutkimus-lehden lukijana haluaisin puut-tua numerossa 4/1981 olleeseen Jukka Haapasalon kirja-arvosteluun "MTV ja kuluttajasuomalaiset". Haapasalon ohella on Risto Sinkon toimittamaa teosta "Televisio ja suomalaiset" arvioinut Heik-ki Hellman Helsingin Sanomissa 26.7.81 ja Sosio-